

Príbeh jedného hlavybôľu. Jozef Justh a martinské memorandum

JÓZSEF DEMMEL

Kľúčové slová: slovenské zemianstvo, okolie, memorandum, teória spoločenskej drámy

Jozef Justh (1809 – 1879) predstavuje mimoriadnu osobnosťou spoločných slovenských a maďarských dejín 19. storočia. V rokoch 1839 až 1875 sa zúčastnil takmer každého krajinského snemu ako poslanec za Turčiansku stolicu, roku 1848 bol županom a vládny komisárom Tekovskej stolice, v rokoch 1869 až 1875 bol lídrom vládnej Deákovej strany. Za ten čas sa medzi ním a viacerými predstaviteľmi slovenského národného života vytvorilo dôverné priateľstvo. Ako inšpektor nitrianskeho evanjelického seniorátu viackrát otvorene a úspešne obhajoval Jozefa Miloslava Hurbana voči maďarským národnostným útokom, Ľudovítovi Štúrovi sa s jeho podporou podarilo dosiahnuť u vedenia preddunajského evanjelického cirkevného dištriktu prijatie plánu školského systému prihliadajúceho na slovenské záujmy. Vo svojom kaštieli v Necpaloch zamestnal ako vychovávateľa svojich synov najprv Ľudovíta Grossmana a potom Pavla Mudroňa. Neskôr prevzal kľúčovú úlohu pri založení turčianskosvätomartinskej sporiteľne podporujúcej slovenské národné hnutie a tiež Kníhtlačiarско-účasťinárskeho spolku, okrem toho tajne významnými čiastkami podporoval aj Maticu slovenskú.¹ Napriek tomu ho slovenskí súčasníci často vykresľovali vyslovene negatívne, a to hlavne v súvislosti s udalosťou, počas ktorej sa Justh otvorene vyhlásil za príslušníka slovenského národa, uznal legitímnosť prevažnej väčšiny slovenských národných požiadaviek a bol ochotný ich aj obhajovať pred uhorským snemom. V pamätiach Štefana Marka Daxnera, Pavla Mudroňa alebo Viliama Pauliny-Tótha totiž Justh vystupuje ako niekto, kto vzal na seba aktívnu úlohu pri rokovaní o martinskom memorande v roku 1861 a dokonca prijal aj účasť vo výbore, ktorý mal konečný text memoranda predostrieť pred peštiansky snem, ale neskôr, odvolávajúc sa na bolesti hlavy, túto úlohu odmietol, a dokonca v peštianskom kasíne prezradil plány Slovákov.²

¹ Táto štúdia predstavuje časť monografie o Jozefovi Justhovi a uhorskej šľachte slovenského pôvodu (respektíve so slovenským materinským jazykom), ktorá je momentálne v tlači.

² Ako píše napr. Pauliny-Tóth: „O tri týždne trpeli už tí ľudomilovia na ‚ostré bolenie hlavy‘ následkom protestov, ktoré pod presiou ‚otcov vlasti‘ zadali slovenské obce proti Memorandu, a dávali si studené obklady. O pár týždňov nato povedal pán Jussuf Juštafa [čiže Jozef Justh] v Martine reč, v ktorej nedávnych ‚bratříčkov‘ už ‚giaurmi‘ tituloval. Tak sa časy menia. Že tí páni porušili svoje čestné slovo, dané slovenskému kongresu, to treba pripísať ich slaboduchosti a tomu postrachu, ktorý na Slovensku zapríčinili prvé

Justhovu činnosť v roku 1861 posudzovala cez túto prizmu nielen nasledujúca generácia, ale často aj historici. Podľa Júliusa Botta, autora prvých moderných národných dejín Slovákov, sa Justhovci zbavili svojej už prijatej zodpovednosti „*lživými výhovorkami*“, ³ zatiaľ čo najvplyvnejší filológ a redaktor na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia Jozef Škultéty tvrdil, že na memorandových rokovaní boli prítomní len na príkaz maďarských politických kruhov, čiže tam špehovali. ⁴ Podľa jedného z najlepších historikov 20. storočia Františka Bokesa „*v Justhovi Slováci neodôvodnene videli svojho dobrého priateľa a radcu, hoci on v skutočnosti pochádzal z tej v Uhorsku vládnucej vrstvy, ktorej obzvlášť záležalo na tom, aby sa podobné želania [...] nikdy nestali skutočnosťou*“. ⁵ Vladimír Mináč, predseda Matice slovenskej v roku 1986, sa na vedeckej konferencii k 125. výročiu memoranda vyjadril s ostrou iróniou v tom zmysle, že „*historická barónska slza sa zgúľala na mentieku*, aby dokumentovala [...] nové porozumenie alebo až slovensko-zemiansku obrodu“ Justha a Révayho, aby im mohla „*padnúť do lona*“ vláda nad Slováckmi obývaným územím. ⁷ Literárny historik Július Vanovič charakterizoval účinkovanie Justhovcov na memorandových rokovaní v Turčianskom Sv. Martine najsugestívnejšie, v podobe mýtu a ironicky dodal, že slovenská šľachta skutočne existovala – ale len desať dní, t. j. od začiatku memorandovej schôdze dotedy, kým Justhovci neodriekli svoje poverenie. ⁸ Naproti tomu mnoho historikov posudzuje prítomnosť Justhovcov na jednaniach neutrálne, ale len ako zaujímavosť. ⁹

Z uvedeného vyplýva, že úloha Jozefa Justha na memorandových rokovaní zostáva dodnes zastretá hmlou, veď jeho činnosť sa posudzovala takmer výlučne len na základe prameňov, viažucich sa k slovenskému národnému hnutiu, ktoré sa s ním dostalo

protesty.“ PAULINY-TÓTH, Viliam. Dvaja Justhovci. In PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život. Výber z próz*. Bratislava : SVKL, 1965, s. 42. Ale mohli by sme citovať napríklad aj Štefana Marka Daxnera (DAXNER, Štefan Marko. *V službe národa*. Výber zostavil, poznámky a vysvetlivky vypracoval František Bokes. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 174) alebo z pamätí Pavla Mudroňa (MUDROŇ, Pavol. *Vlastný životopis*. In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, č. 3, s. 152.)

³ BOTTO, Július. *Slováci. Vývin ich národného povedomia 1*. Bratislava : Tatran, 1971 [1. vydanie: 1906]. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1044/Botto_Slovaci-vyvin-ich-narodneho-povedomia-1/6 (posledný náhľad 28. 11. 2013).

⁴ ŠKULTÉTY, Jozef. *Prvé shromaždenia národné v Turčianskom Sv. Martine*. Turčiansky Sv. Martin : Spoločná práca Červeného Kríža, Matice Slovenskej a Živeny, 1924, s. 33.

⁵ BOKES, František. *Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r. 1861 – 1868*. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 32.

⁶ Šimon Révay, Justhov švagor, sa na sneme skutočne rozčítal, a na slzy v jeho očiach v roku 1861 si Pavol Mudroň spomínal ešte aj roku 1865, pri uvádzaní Révayho do funkcie hlavného župana. *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 5, 14. novembra 1865, č. 65.

⁷ MINÁČ, Vladimír. Úvod. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 15.

⁸ VANOVIČ, Július. *Druhá kniha o starom Martine. (1861 – 1875)*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 18.

⁹ Zároveň ale treba spomenúť, že v najnovšej odbornej literatúre a lexikografii sa nájdu aj pozitívne hodnotenia (napr. MRVA, Ivan. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava : Perfekt, 2010, s. 100; MAŤOVČÍK, Augustín. (ed.). *Biografický lexikón Slovenska*. 4. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2010, s. 340.

v pomemorandovom období do rozporov, a nie na základe jeho reálnych činov a prejavov 6. a 7. júna 1861. Na základe podrobnej analýze Justhových prejavov a prehodnotenia prameňov viažucich sa k memorandu, sa oproti hore uvedenému ukazuje iný Justhov obraz, podstatne zložitejší a neraz protirečivý. Na základe toho môžeme pochopiť nielen protirečivo sa javiacu úlohu Justha, ale aj vo viacerých bodoch revidovať doterajšie interpretácie histórie memoranda.

„Slovenský kongres“

„Deň 6-ho a 7-ho júna 1861 a mestečko Sv. Martina bude sa skviet' v histórii slovenského národa. Dňom týmto otvára sa nová epocha pre celô Uhorsko, a mestečko toto [...] stáva sa srdcom národa“ – nadšene napísal slovenský básnik Ján Botto.¹⁰ Skutočne, žiadna iná udalosť podobná slovenskému národnému zhromaždeniu v Turčianskom Svätom Martine sa v Uhorsku pred rokom 1918 neodohrala: aktívne sa na nej zúčastnili takmer všetci dôležití predstavitelia slovenskej národnej inteligencie,¹¹ zástupcovia všetkých politických smerov, významných skupín a generácií, a jej výsledky zásadným spôsobom ovplyvnili slovenskú politiku na celé polstoročie, prakticky až do konca prvej svetovej vojny.¹²

Z radu podobných udalostí 19. storočia sa líšilo aj tým, že prilákalo skutočne početné masy, aj keď najnovšia slovenská odborná literatúra všeobecne preceňuje počet prítomných, keď spomína päť či dokonca až šesť tisícovú masu ľudí.¹³ To je však dosť ťažko predstaviteľné: v meste s necelou tisíckou obyvateľov by sa toľko ľudí ani nezmestilo,¹⁴ nebolo k dispozícii ani toľko miest na ubytovanie, ani hostincov, ani vhodná rokovacia miestnosť.¹⁵

¹⁰ VONGREJ, Pavol (ed.). *Listy Jána Bottu*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 157.

¹¹ Spomedzi významných osobností prítomným chýbal len Michal Miloslav Hodža.

¹² PODRIMAVSKÝ, Milan. Štátoprávny význam Memoranda národa slovenského a jeho premietnutie do programu slovenskej politiky pred prvou svetovou vojnou (1900 – 1914). In BOBÁK, Ján. *Na ceste k štátnej samostatnosti. (Na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského)*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 36-48; SZARKA, László. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867 – 1918*. Bratislava : Kalligram – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, 1999, s. 51. Symbolický význam môžeme pripísať napríklad tomu, že prvú slovenskú politickú stranu, Slovenskú národnú stranu, založili práve v Turčianskom Sv. Martine na desiate výročie memoranda. Analýzu textu memoranda podal najnovšie K. Hollý vo svojej vynikajúcej štúdií: HOLLÝ, Karol. Memorandum národa slovenského ako historiografický prameň. In *Studia academica slovacica 40. Prednášky XLVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 101-114.

¹³ Napr. KOVÁČ, Dušan. *Szlovákia története*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 141. Je však potrebné povedať, že súdobé maďarské spravodajstvo (z justhovského prostredia) taktiež hovorí o 2 – 3 tisícovej mase prítomných. Pozri: *Sürgöny*, roč. 2, 13. júna 1861, č. 134.

¹⁴ Neskôr, roku 1869, spôsobilo vážne problémy ubytovanie vojska, odveleného do mesta. k tomu pozri: *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 9, 30. januára 1869, č. 9; roč. 9, 13. februára 1869, č. 13; roč. 9, 27. marca 1869, č. 25; *Képviselelőházi napló*, 22. apríla – 14. júna 1869, I. zv., Pest, 1869, s. 83-85.

¹⁵ Pravdepodobne najbližšie k realite sú výpočty Sándora Vájloka, ktorý odhaduje počet 500 až 700 účastníkov. (VÁJLOK, Sándor. *A turócszentmártoni szlovák memorandum. Három tanulmány*. B. m. 1941, s. 16-17). Toľkí mohli byť maximálne, ktorí aktívne sledovali rokovanie v prvý deň, poobede sa totiž rozpr-

V prvý deň rokovania, okolo deviatej hodiny ráno, privítal prítomných richtár Turčianskeho Sv. Martina Andrej Košša, potom po zvolení Jána Francisciho za predsedu sa začalo samotné rokovanie v tieni líp pred evanjelickým kostolom. Predmetom rokovania nebolo sformulovanie žiadostí slovenského národa vo všeobecnosti, ale diskusia o Daxnerom zostavenom základnom návrhu textu. Vystúpilo niekoľko rečníkov, ktorí navrhovali prijatie alternatívnych textov, ale boli to plané pokusy – v skutočnosti sa prevažná časť oboch rokovacích dní venovala diskusii o Daxnerových textoch.

Najdôležitejšia debata sa vyhrotila jednoznačne okolo toho bodu Daxnerovho textu, v ktorom autor navrhoval vytvorenie samostatnej slovenskej správnej jednotky. Rečníci, ktorí vystúpili v prvý deň, takmer všetci bez výnimky predniesli svoje stanoviská k tomuto bodu, ktorý v pôvodnom Daxnerovom vyjadrení znel: *„Že ale všetko, čo v hmotnom svete jestvuje, len v čase a priestore jestvovať môže, preto žiadame osobnosť národa slovenského uznať v priestore tom, ktorý on ako jedna súvislá, nepretržitá masa skutočne zaujíma, pod menom Hornouhorského slovenského dištriktu.“*¹⁶ K pozadiu tejto otázky, vyvolávajúcej najväčšie diskusie, sa oplatí dodať, že Daxner vo svojich pamätiach, napísaných o desaťročia neskôr napísal, že aj on sám si bol vedomý toho, *„že nepovoliam osobitné územie, lebo ved' je to otázka moci a nie otázka idylického kongresu, ako bol svätomartinský. Chcel som len ta doviest' veci, aby snem krajinský z ohľadu uznania osobnosti našej národnej vyslovil svoje 'áno' alebo 'nie'.“*¹⁷

Výhrady voči samostatnému slovenskému Okoliu, po nemecky konzekventne nazývanom dištrikt, najkomplexnejšie zosumarizoval ešte v ten istý deň Ján Nemessányi. Spolu predniesol šesť výhrad. Prvou bolo, že podľa neho bude uhorský snem túto otázku jednoznačne posudzovať ako útok proti jednote krajiny, a tak memorandum vyvolá rozkol medzi snemom a martinským kongresom, a so stratou dôvery by sa stratila aj ďalšia možnosť presadenia slovenských záujmov. Jeho druhým argumentom bolo, že presa-

šalo a zhromaždenie sa preto na návrh župana namiesto zasadacej miestnosti župného domu rozhodlo pokračovať v kostole s kapacitou 700 osôb, pretože tam sa účastníci zhromaždenia pohodlnejšie zmestili. Na počet pod tisíc osôb poukazuje aj to, že na prezenčnú listinu sa podpísalo len 194 prítomných. Je dosť málo pravdepodobné, že by sa boli masovo zúčastnili takí, ktorých zaujímali udalosti na zhromaždení, vzali na seba výdavky za niekoľkodňový pobyt a podnikli dlhú namáhavú cestu, ale napriek tomu by nechceli zanechať o svojej účasti stopu pre históriu. Masu, ktorá sa nezapísala na listiny, ale navštívila zhromaždenie pred evanjelickým kostolom, teda mohlo tvoriť obyvateľstvo Turčianskeho Sv. Martina a jeho okolia. Ich prítomnosť bola pravdepodobná prinajmenšom v prvý deň, keďže na druhý deň niektorí rečníci vo svojich prejavoch poukazovali na to, že ľudia z prechádzajúceho dňa sa už nedostavili, ale to mohlo na rozdiel od veľkorysých vyhlásení v zápisnici znamenať niekoľko stoviek, ale nie tisícok účastníkov (ved' v roku 1848 bolo v celej stolici sotva 500 bojaschopných mužov, a je nepravdepodobné, že v čase letných poľnohospodárskych prác by sa aj ľudia zo vzdialenejších dedín boli presunuli do centra).

¹⁶ SLÁDKOVIČ, Andrej (ed.). Denník Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In ELIÁŠ 1988, s. 110. Pôvodné texty zápisnice pozri: tamže, s. 177-223, resp. aj na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí* (1861, čísla 29-33).

¹⁷ DAXNER 1958, s. 173.

dzovaním tejto otázky by mohla slovenská šľachta prestať s podporou hnutia, navyše to môže vyvolať rozkol aj vo vnútri slovenského tábora medzi skupinou zástancov Okolia a jeho odporcami. Nemessányi ďalej argumentoval aj tým, že národ môže byť uznaný len inými národmi, nemôže sa konštituovať uznesením vlády, a teda Okolie, ak by sa aj podarilo ho získať, neznamenaloby žiadnu záruku vzhľadom na národnosť. Piatym bodom bolo, že odčlenením severných stolíc by od Slovákov nadobro odrezali početné obyvateľstvo slovenských enkláv na južnej Dolnej zemi, a posledný argument vychádzal z predpokladu, že by dali nepriateľom Slovákov do ruky vynikajúcu zbraň na to, aby slovenský ľud odcudzili od národného hnutia obvinením z vlastizrady.¹⁸

V nadväznej diskusii sa rečníci snažili podporiť, alebo naopak, odmietnuť týchto šesť bodov; ale už v prvý deň okolo piatej hodiny popoludní bolo jasné, že v prevahe sú zástancovia Okolia, a preto Nemessányi slabným hlasom odstúpil od svojho návrhu a postavil sa na stranu podporovateľov Daxnerovho návrhu.¹⁹ Predseda Francisci teda nedal prítomným hlasovať o dvoch proti sebe stojacich názoroch, ale už o tom, či Daxnerov text prijímú bez zmien alebo či sa má vytvoriť výbor, ktorý na zasadnutí v nasledujúci deň preformuluje a spresní niektoré jeho časti, najmä pasáže o dištrikte, ktoré je potrebné sformulovať „*umiernene a s ohľadom na jednotu krajiny*“. Zhromaždenie rozhodlo vytvoriť 24 člennú komisiu, ktorej väčšinu tvorili zástancovia Okolia, ale dostal sa do nej napríklad aj Ján Palárik a Nemessányi.²⁰

Na druhý deň Daxner prečítal text memoranda, upravený výborom a niektoré jeho pasáže ešte ďalej spresnili, najmä z formálneho hľadiska. Napokon sa rozhodovali, či majú memorandum poslať práve zasadaúcemu krajinskému snemu alebo priamo panovníkovi. Zhromaždenie napokon rozhodlo, aby v protiklade s praxou slovenskej politiky

¹⁸ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 119-120.

¹⁹ Protiklad medzi oboma skupinami sa dá sotva charakterizovať dichotómiou slovenskej politiky v 19. storočí, ktorú popísal Tibor Pichler. Pichler totiž nepoužíva dobové rozdelenie na národovcov a odrodilcov, ale slovenských mysliteľov zaraďuje podľa toho, ako rozmyšľali o metódach uplatnenia národných záujmov. Skupina, ktorú Pichler nazýva gradualisti, sa snažila sformulovať svoje ciele výlučne na základe spoločenského vývoja vyplývajúceho z vlastných síl a krok za krokom postupovať pri budovaní pre slovenský národ potrebnom inštitucionálnom systéme. Druhá skupina, maximalistická, chcela dosiahnuť maximum slovenských požiadaviek, čo sa však nedalo dosiahnuť z vlastných síl, len s pomocou zvonku (panovníckym rozhodnutím alebo podporou snemu, poprípade s pomocou cudzej moci). (PICHLER, Tibor. Slovanstvo ako európanstvo: Štěpan Launer a jeho predstava modernizácie. In PICHLER, Tibor. *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 15; PICHLER, Tibor. *Národovci a občania: o slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : VEDA, 1998, s. 12-13; PICHLER, Tibor. Miloš Štefanovič alebo o modernom slovenskom politickom myslení pred hlasistami. In PICHLER 2011, s. 61-77; PICHLER, Tibor. Samuel Štefanovič ako politický mysliteľ v období pasivity. In Tamže, s. 78-91). Pred svojou smrťou roku 1856 bol Ľudovít Štúr schopný zjednotiť tieto dve skupiny, ale roku 1861 už takáto jednotiacia osobnosť chýbala a tak na memorandových rokovaniach odznievajúca diskusia o okolí sa môže pokladať za prvé verejné meranie síl medzi oboma skupinami, ktoré potom roku 1868 vyústilo v konečné rozdelenie a vytvorenie Novej školy slovenskej, gradualistickej politickej formácie.

²⁰ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 144.

v predchádzajúcich desaťročiach žiadosti nepredložili panovníkovi, ale peštianskemu snemu.²¹

Na čelo delegácie zvolili turčianskeho župana Šimona Révaya, vzápätí poverili ešte lip-tovského župana Martina Szentiványiho a Jozefa Justha, ktorí obaja prijali svoju nomináciu s nadšením.²² Ale prečo poverili vedením delegácie práve týchto troch šľachticov? Išlo o reputatívne alebo reprezentatívne poverenie, teda požiadali ich o to len z dôvodu ich spoločenskej prestíže, alebo preto, že na základe ich aktivity na zhromaždení mohli hodnoverne zastupovať jeho ciele?

Zastupujúc „uhorskoslovenskú šľachtu“

Hoci v každom texte o memorande stojí, že na zhromaždení zastupovali šľachtu Révay, Justh a Szentiványi, v skutočnosti bolo prítomných oveľa viac príslušníkov tejto výsadnej vrstvy spred roku 1848. Spomedzi takmer dvesto osôb uvedených na prezenčnej listine asi pätina pochádzala z turčianskych šľachtických rodín, z nich spomeňme aspoň deväť členov rodu Jesenských. Len zriedka sa uvádza, že zhromaždenie navštívila aj podstatná časť turčianskeho úradníctva, medzi nimi obaja podžupani Albert Beniczky a Ivan Rakovszky.²³ Väčšina rečníkov zhromaždenia aj reflektovala prítomnosť šľachticov. Prvý rečník, Ján Palárik vyjadril nielen svoju radosť, že uhorská šľachta so slovenskou maticou rečou (v prejave „uhorskoslovenská šľachta“) prišla v takom hojnom počte, ale zároveň aj navrhol, aby zhromaždenie zvolilo Jozefa Justha za čestného predsedu.²⁴ (Palárikov návrh bol prijatý jednohlasným súhlasom, ale Justh návrh zdvorilo odmietol). Ešte aj Jozef Miloslav Hurban s nadšením hovoril o tom, ako rád by videl slovenskú šľachtu na čele Slovákov.²⁵ Predseda, Ján Francisci zase skonštatoval na záver zhromaždenia, že „slovenský národ mohol na národnej schôdzi po prvýkrát od pádu Veľkej Moravy privítať vo svojich radoch svoju šľachtu.“²⁶

Justhovci však neboli len pasívnymi pozorovateľmi udalostí a nepočúvali len rečníkov, ktorí ich velebili, ale sa aj aktívne zúčastnili rokovaní. Ak si o rečníkoch zhromaždenia urobíme štatistiku (nepočítajúc do nej Daxnera, ktorý sa ako predseda už len pre svoju funkciu častejšie prejavoval a čítal aj text memoranda), dostaneme prekvapivý výsledok.

²¹ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 100-172. Slovenské národné hnutie roku 1861 dôverovalo poslancom uhorského snemu, čoho jasným príkladom je skutočnosť, že jeho predstavitelia vo svojich prejavoch nadšene chválili politickú veľkosť Deáka, Eötvösa alebo krátko predtým zosnulého Széchényiho.

²² SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 170.

²³ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 177-178.

²⁴ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 104-105. Palárik chcel pravdepodobne takto oceniť Justhovu snahu, ktorú vyvinul pri zavádzaní slovenského úradného jazyka v Turci roku 1861, veď keby chcel navrhnúť čisto len nejakého čestného predsedu, pravdepodobne by to bol oproti Justhovi na vyššom spoločenskom rebríčku stojaci Révay alebo Szentiványi.

²⁵ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 139-140.

²⁶ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 175.

Najaktívnejším rečníkom totiž nebol nik iný, než Jozef Justh, ktorý v priebehu dvoch dní diskutoval 21-krát, druhým v poradí medzi rečníkmi bol Hurban s 19 vystúpeniami a za ním nasledoval Martin Szentiványi s 12 príspevkami. Dokonca aj Šimon Révay, ktorý sa inak odvolával na svoju slabú znalosť slovenčiny, sa do diskusie zapojil päťkrát, práve toľkokrát ako napríklad Viliam Pauliny-Tóth, a teda viackrát, než Štefan Závodník, Michal Mudroň, Ctiboh Zoch, Jonáš Záborský alebo Július Ploštic, teda dobre známe postavy slovenského národného hnutia.²⁷ Charakteristickým momentom je aj to, že keď sa popoludní prvého rokovacieho dňa rozpršalo, Révay ako župan navrhol na pokračovanie rokovania využiť župný dom, miesto niekdajších šľachtických schôdzok.

Jozef Justh už vo svojom prvom prejave (v ktorom odmietol čestné predsedníctvo) jednoznačne ohraničil tie medzníky, ktorými vyjadril význam zhromaždenia a svoju vlastnú úlohu na ňom. Vyhlásil, že Slováci sa zorganizovaním zhromaždenia nedopustili ničoho protiprávneho a aj krajinský snem je presvedčený, že je potrebné splniť každú oprávnenú národnostnú žiadosť. Zásadným bodom jeho prejavu bolo, že viackrát sám seba označil jednoznačne za príslušníka slovenského národa (dokonca používal výraz „*náš slovenský národ*“): „*Moje presvedčenie je, že ústava Uhorska aj nám Slovákom zabezpečí národnosť. [...] životom svojím stojím za to, že národ slovenský v Uhrách bude mať národnosť svoju zabezpečenú!*” Justh teda nehovoril o sebe len ako o obyčajnom Slovákov, ale vo verejnej politickej reči nazval Slovákov „národom“, čo možno pokladať za výnimočnú udalosť v histórii diskurzu uhorského politického mainstreamu 19. storočia. Ved’ ani tí najtolerantnejší maďarskí politici neboli ochotní uznať Slovákov za národ, pretože tým by ho – podľa ich chápania – uznali za politické spoločenstvo, ktoré by sa mohlo cítiť oprávnené aj na získanie politicko-správnej jednotky a tým by ohrozili integritu uhorského štátu.

Justh vo svojej reči vyjadril dôveru v zákony z roku 1848, zároveň skonštatoval, že tie podľa jeho názoru umožňujú ústavné zastúpenie slovenského národa (myslel tu zrejme na voľby do ľudového zastupiteľstva a na pretvorenie zákonných orgánov). Vyzdvihol aj to, že je v záujme uhorskej politickej elity, aby sa región hospodársky rozvíjal, pretože napríklad bachovská administratíva pri plánovaní železničných tratí na túto oblasť „zabudla“. Napokon svoju reč uzavrel nasledovne: „*Mimo materiálnej potreby, pravda, potrebná i poézie, ktorá by oduševňovala národy za jeden cieľ. Ja som ale úplne presvedčený, že Deák a jeho priatelia na tom usilovne pracujú, aby rovnoprávnosť národná v Uhorsku uskutočnila sa, a viem, že snem pri revízii zákonov z r. 1848 žiadostiam slovenského národa, dnes tu slávne zhromaždeného, vyhovie a mysle uspokojí.*“²⁸

Justh sa po tejto svojej reči zapojil do rokovania ešte 20-krát. Najdôležitejším dôvodom jeho aktivity bolo, že spomedzi 36 rečníkov zhromaždenia mal najbohatšie praktické

²⁷ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 175.

²⁸ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 105.

a politické skúsenosti, ako aj právne znalosti.²⁹ Justh svojou politickou rutinou vysoko prevyšoval ostatných rečníkov, navyše zo zápisnice sa zdá, že na seba zobral aj úlohu neustále opravovať pôvodne nepresné, alebo v politickom pojmovom systéme ťažko pochopiteľné pasáže v memorande. Tieto Justhove pripomienky neboli zbytočným vypíchaním chýb, naopak, práve týmto sa podarilo jednoznačne naformulovať politické ciele zhromaždenia, čoho dôkazom je aj to, že prevažnú väčšinu Justhových navrhnutých návrhov na zmenu privítali prítomní s oduševneným súhlasom a zhromaždenie ich okamžite schválilo.

Ešte dôležitejšie je ale preskúmať obsah jeho návrhov. Prvou otázkou je, čo si Justh myslel o návrhu samostatnej slovenskej verejnej správy. Nie je prekvapujúce, že sa pripojil k odporcom Okolia, ale to možno áno, že predniesol jednu z najpozoruhodnejších prejavov spomedzi príslušníkov tohto tábora. Na jednej strane, podkutý dôkladnými právnymi znalosťami, vyhlásil, že Okolie nemožno založiť na nijakom zákonnom poklade. Potvrdil aj jeden z Nemessányiho argumentov, že rozdrobenie krajiny nebude uhorská šľachta nikdy podporovať, hoci podľa neho „*slovenskému národu to vôbec nie je ľahostajné, či je aristokracia s ním, alebo nie*“. Aj snád' najdôležitejšia veta jeho martinského vystúpenia odznela v rámci tohto prejavu: „*Odstúpme teda, pánovia, dľa možnosti od vydelenia čiarou. Nevravím, že by idea tá docela odhodila sa. Idey zrejú a možno, že dozrie aj táto budúcnosť; nateraz radím, aby sa 'dištrikt' nežiadal.*“³⁰ To však neznamená nič menej, než že sa Justh ako elitný príslušník uhorskej politiky nedištancoval kategoricky od neskoršej federalizácie krajiny na národnom základe.

Toto prípustné stanovisko sa odzrkadľuje aj v tom, že po prehlasovaní tábora odporcov Okolia sa Justh z diskusie nestiahol, ale práve vtedy sa stal najaktívnejším, dokonca on skoncipoval zásadnú časť záverečných formulácií žiadosti, týkajúcej sa Okolia. Pri tej pasáži memorandového návrhu, ktorá sa zaoberala úradným jazykom slovenského dištriktu, sa postavil za výlučné používanie slovenského jazyka, čo zároveň znamenalo aj ustúpenie od maďarského úradného jazyka.³¹ „*Jedine a výlučne reč slovenská bola žľabom tým, ktorým tok života verejného, občianskeho, cirkevného a školského prúdiť sa*

²⁹ HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z r. 1861 a jeho osud. In *Osudy memoranda. 1861 – 1941*. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 41. O politických skúsenostiach, resp. neskúsenosti slovenských politických mysliteľov 19. storočia pozri PICHLER, Tibor. Fundačný akt dualistického Uhorska a kritickí národovci. In BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan (eds.). *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 48-49.

³⁰ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 135.

³¹ Keď Daxner prečítal spomínanú pasáž, prihlásil sa do diskusie aj župan Révay a podžupan Rakovszky, ale zaujímavým spôsobom – ani oni nevyjadrili protest, len poznamenali, že ak by sa slovenčina stala výlučným jazykom, deväťtisícová masa nemeckých obyvateľov stolice by sa dostala do nevýhodnej pozície, resp. Révay sa spýtal, či podľa návrhu by sa ani v stoličnom dome nesmel používať okrem slovenčiny iný jazyk.

*má.*³² Vyskytol sa aj návrh, aby sa dopredu nestanovil výhradný úradný jazyk Okolia, aby sa neskôr mohli vziať do úvahy aj nároky tých, ktorých materinskou rečou nie je slovenčina. Ale Justh, odvolávajúc sa na to, že každú žiadosť je potrebné sformulovať presne a precízne, bol proti tomuto návrhu a práve pre jeho odmietavé vystúpenie nebol návrh prijatý a text memoranda zostal v pôvodnej podobe.³³

Štvrtý bod týkajúci sa slovenského Okolia je celý koncipovaný Justhom: v pôvodnom texte žiadal Daxner len slovenský preklad návrhov zákonov, naproti tomu Justh navrhoval, aby krajský snem vydal hotové a potvrdené zákony okamžite aj v národných jazykoch, jeho návrh sa napokon dostal do memoranda v nasledujúcom znení: „*Žiadame ďalej na sneme samom zhotovenú osnovu zákonov reči našej hodnovernú.*“³⁴

Podobne dôležitú úlohu mal Justh v presnom skoncipovaní bodu o hornej snemovni, ktorý v konečnej verzii obsahoval nasledujúci text: „*Žiadame, aby pri očakávanom reorganizovaní tabuly veľmožov, ak by sa také na základe záujmov stalo, pritom mimo iných záujmov i záujmy národnosti, a menovite našej slovenskej národnosti do ohľadu vzaté a pomerne zastúpené boli.*“³⁵ V pôvodnom návrhu tento bod vôbec nebol: Jozef Miloslav Hurban navrhol, aby žiadali slovenské zastúpenie aj v hornej tabuli, ale jeho návrh obaja zástupcovia hornej tabule, Révay aj Szentiványi, rozhodne odmietli a ani Daxner ho nepokladal za aktuálny. Vtedajšia horná tabula bola totiž vytvorená ešte na základoch spred roku 1848 a nedalo sa vedieť, ako bude zreorganizovaná, alebo či vôbec bude reorganizovaná. Jozef Justh podoprel podloženou právnou argumentáciou názor Daxnera a županov, poukazujúc na to, že Hurbanov návrh nemôže mať ani ústavný, ani právny základ; zároveň navrhol také kompromisné riešenie, ktoré prijal aj Hurban, odstúpivší od svojho pôvodného návrhu a ktorý sa nakoniec, vo vyššie uvedenej forme, dostal do textu memoranda.³⁶

V konečnej verzii memoranda môžeme čítať nasledujúci bod, ktorý deklaruje vzájomnú solidaritu nemaďarských národov a poukazuje na „*utlačanie nemaďarských národov*“.³⁷ Do textu sa dostal tiež na návrh Hurbana. Justh ho však nepodporoval: „*Náhľad ten pána Hurbana pochodí z citu rozhorčenosti, to viem, a uznávam príčiny jeho z udalostí minulého nášho života*“ – začína Justh, a je to pozoruhodné vyjadrenie, veď ako elitný člen uhorskej politiky tým nielen prijal Hurbanovo chápanie minulosti, na základe ktorého tento slovenský duchovný pozeral na maďarizačné snahy spred rokom 1848 ako na ujmu, ale podľa jeho slov chápal aj jeho dôvody. Dokonca, Justh vyslovene empatickým spôsobom

³² SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 260.

³³ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 148.

³⁴ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 150, 261.

³⁵ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 261.

³⁶ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 150-154.

³⁷ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 262.

navrhoval zmenu textu: „*Ale prosím, ak hovoríme k zákonodarstvu, tak treba výrazov užiť, v ktorých by sa horké takéto city nezobrazovali. Ťažko je síce často city také v sebe uzavrieť, ale chladný rozum, ako vôbec vždy, tak najmä teraz má nadvládu svoju podržať.*“ Najdôležitejšie sú však Justhove nasledujúce vety: „*Čo mňa sa tyče, ja sa osvedčujem, že nikdy z konštitucionálnej vlasti svojej nevystáhnem sa. Ak bude zákon proti mojej národnosti, úsilne budem pracovať a stáť na tom, aby právo prirodzené národa môjho nedotknuté zostalo.*“ Táto myšlienka bola základným krédom celého Justhovho života. V tomto duchu navrhoval aj zmeniť text memoranda: „*Ak by táto politika i ďalej k utlačovaniu národa slovenského smerovala, vtedy vláda tú, ktorá by utlačovanie to zapríčinila, za všetky následky takej politiky odpovednou činíme.*”³⁸

Je teda jednoznačné, že Justh nebol vyslaný maďarskou politickou elitou, aby robil vonkajšieho pozorovateľa, dozorcú alebo dokonca vyzvedača.³⁹ Sám seba definoval ako príslušníka slovenského národa, a spôsob jeho prejavu sa zhodoval s prejavmi ostatných rečníkov. S textom memoranda sa okrem pasáží o vymedzení Okolia a viet, prízvukujúcich maďarský útlak, vedel nielen stotožniť, ale bol aktívnym aj pri ich koncipovaní. To, že prijal účasť v delegácii, nebola nejaká nerozvážna ad hoc reakcia, a ani dvojtvárnosť či politické taktizovanie, ale otvorené, zásadné postavenie sa na stranu slovenských záujmov.

Dráma slovenskej samostatnosti

Ak sa pokúsime zistiť dôvody, ktoré sa skrývajú za jasným postojom Justhovcov, musíme zobrať do úvahy viacero okolností.⁴⁰ Prvou a možno najdôležitejšou (na čo sme už viackrát poukázali) je, že Justhovci mohli na základe vyhlásení maďarských politikov a mimoriadne tolerantného ovzdušia danej doby predpokladať, že ich politickí druhovia nebudú mať žiadne výhrady voči ich účinkovaniu: boli si istí, že to ako uhorskí politici môžu urobiť, že nebude mať na ich politickú kariéru negatívny vplyv, ak verejne priznajú slovenskú vrstvu svojej identity. Druhým dôvodom bola skúsenosť roku 1848: vrelé prijatie Hurbanovcami v stolici a udalosti počas ich niekoľkomesačného vedenia pravdepodobne posilnili u Justhovcov dojem, že slovenské národné hnutie má vážny potenciál, s ktorým je potrebné počítať aj vtedy, ak by prípadne s nimi nesúhlasili v celom rade dôležitých otázok. Tretím dôvodom mohlo byť, že svoju prítomnosť a účinkovanie, dokonca aktívnu účasť na memorandovom zhromaždení oni sami pravdepodobne chápali ako určitú formu sprostredkovania medzi elitami slovenského a maďarského národného hnutia. V 50. a 60. rokoch 20. storočia síce populárnu, ale falošnú ideu „priateľstva národov“ (hovorme o tom, čo nás spája, nie o tom, čo nás rozdeľuje), však sotva možno použiť na opísanie činnosti Justhovcov. Užitočné ale môže byť použitie pomaly

³⁸ SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 154-155.

³⁹ Viacerí totiž boli tej mienky, že Justhovcov mohol vyslať uhorský krajinský snem, ale to všetci traja dôrazne odmietli. SLÁDKOVIČ In ELIÁŠ 1988, s. 129-135.

⁴⁰ Mináčovu teóriu, podľa ktorej sami chceli získať moc nad slovenským Okolím, môžeme úplne zavrhnúť.

štyridsaťročnej,⁴¹ ale aj dnes populárnej a často využívanej⁴² teórie spoločenskej drámy Victora Turnera. Turner pri pozorovaní jedného afrického kmeňa odhalil, že všetky konflikty v uzavretej spoločnosti vznikajú podľa rovnakého scenára, v poradí dobre definovaných, po sebe nasledujúcich základných bodoch. Podľa Turnerovho modelu sa v prvej fáze istá skupina danej spoločnosti odtrhne od normami viazaného spoločenského poriadku, v druhej prichádza kríza odtrhnutia a jej rozšírenie, kým v tretej fáze sa spustia mechanizmy riešenia konfliktov: vodcovia danej spoločnosti sa pokúšajú zvrátiť rozkol a reintegrovať odtrhnutú skupinu. Vo štvrtnej fáze vychádza najavo, či bola táto konsolidačná akcia úspešná a či sa vyvolávači konfliktu zaradia späť do spoločnosti, alebo či sa od nej nadobro odtrhnú. Samozrejme, ako každý model, tak aj spoločenská dráma má isté hranice aplikovateľnosti, v tomto prípade sa ale dá využiť v príbehu dejín slovenského národného hnutia v 19. storočí. Prvá zastávka – odtrhnutie sa od noriem – vo väčšej miere zodpovedá slovenským emancipačným snahám pred rokom 1848, kríze zodpovedajú roky 1848 – 1849, fáza riešenia problému zodpovedá roku 1861 a memorandovému rokovaniu, kým štvrtá fáza sú roky 1874 – 1875, keď sa uzatvára obdobie znemožnenia činnosti slovenských kultúrnych inštitúcií.

Kľúčom tretej fázy – riešenia konfliktu – je, či si vodcovia danej spoločnosti sadnú k rokovaciemu stolu s príslušníkmi skupiny, ktorá sa chce odtrhnúť. Ako jednoznačné sa javí, že Justhovci roku 1861 chápali svoje vystúpenie asi takto: nechceli len zmieriť dva národy, ale chceli reintegrovať do spoločnosti Uhorska skupinu, ktorá sa odtrhla na základe národných pozícií. Justhov švager, župan Šimon Révay vo svojej reči v hornej snemovni, asi jeden a pol týždňa po memorandovom zhromaždení, hovoril o slovenskom národnom hnutí ako o separatistickej skupine, ktorá sa však dá získať rozumnými ústupkami: *„Najbližšie som zistil – začína Révay – že strana, ktorá vznikla pred 12 rokmi v Hornom Uhorsku a bola známa ako slovanská strana, a ktorá uverila zradným sľubom, už viac neexistuje, títo synovia Uhorska slovenskej reči už nečakajú splnenie svojich túžob odinakadiaľ, ale jedine – čo je pre budúcnosť našej vlasti významné, – a s plnou dôverou sa obracajú k tu zhromaždeným otcom vlasti, a som presvedčený, že pokiaľ sú uznanlivé a spravodlivé, tak ich tento snem uzná a budú naplnené. Týmto naplnením sa o to viac bude posilňovať presvedčenie, že sa účelnými, doteraz zanedbávanými dopravnými prostriedkami zvýši ich blahobyť, ktorý im príroda poskytuje len macošsky, – tým sa docielia nielen ich hmotné záujmy, ale aj potreby celej politiky našej vlasti, aby horná časť Uhorska*

⁴¹ TURNER, Victor. *Dramas, Fields and Methaphors. Symbolic Action in Human Society*. Ithaca and London Cornell University Press, 1974.

⁴² Naposledy ju využil György Kövér pri spracovaní kauzy obvinenia tiszaeszlárskych židov z rituálnej vraždy kresťanského dievčaťa, ktorá prebehla v rokoch 1882 – 1883 a vyvolala v spoločnosti aj veľkú politickú diskusiu. Kövérova práca sa už teraz, sotva niekoľko rokov po jej vydaní, stala klasickým základným dielom maďarských kultúrnych dejín, možno ju nazvať priam míľnikom. KÖVÉR, György. *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest : Osiris, 2011.

*bola ešte viac pripútaná k srdcu Uhorska.*⁴³ Justh o niečo vyše desať rokov neskôr napísal kritikovi, ktorý spochybnil jeho vlastenectvo (práve pre pevné zväzky so slovenským národným hnutím): „*Moja konfesia teraz: nech boh dá, aby takzvaní panslávi alebo Slováci, alebo akokoľvek ich ráčite nazvať, sa spojili so mnou – a so mnou úprimne sa delili v neochvejnej láske k vlasti – vtedy krajina nebude viac potrebovať takých hrdinov, akým ste vy.*“⁴⁴

K tomu, aby slovenskí účastníci nepozerali na nich ako na „*maďarských špiónov*“ alebo na „*vyslaných pozorovateľov maďarskej politickej elity*“, poprípade ako na „*slovenských zradcov*“, k tomu, aby mohli skutočne plniť integrujúcu úlohu, boli potrebné dôležité gestá a aktívna účasť, a túto úlohu Justhovci v presnom poznaní svojej vlastnej spoločenskej pozície aj vzali na seba. Tým sa dá vysvetliť, že – reprezentujúc slovenskú šľachtu – sa s nikdy nevídanou rozhodnosťou po slovensky prihlásili za Slovákov, a do takej miery sa stotožnili s textom memoranda, že sa aktívne zúčastnili jeho tvorby a formulovania, a hoci od najdôležitejšieho bodu memoranda – samostatného slovenského Okolia – sa otvorene dištancovali, predsa ho boli ochotní reprezentovať pred uhorským snemom (paradoxne práve v záujme zachovania integrity krajiny).

Petície a obklady

Justh informoval Ferenca Deáka o výsledkoch zhromaždenia už 7. júna. Za zapisovateľa požiadal Pavla Mudroňa (pravdepodobne nie čisto z pohodlnosti, ale preto, aby jeho „hlásenie“ bolo takto transparentné aj pre slovenské hnutie a nevznikol dôvod pre nedôveru): „*Po dokončení shromaždenia ma Jozef Justh hneď zavolať do stoličného domu so sebou a tam bezodkladne napísal Deákovi zprávu o tom, ako sa shromaždenie dokončilo a čo sú jeho hlavné uzavretia. Celý bol utešený nad priebehom a výsledkom shromaždenia.*“⁴⁵

Jozef Justh však – podľa vlastných tvrdení – niekoľko dní po memorandových rokovaníach dostal také bolesti hlavy, že ich vedel mierniť len ľadovými obkladmi.⁴⁶ Je samozrejme možné, že sa tak skutočne aj stalo,⁴⁷ ale ani to nie je vylúčené, že to bola len výhovorka, odpoveď daná na reakcie maďarskej politickej elity. Révaymu a Justhovi sa totiž nepodarilo dosiahnuť prijatie ich vlastných predstáv o memorande u maďarskej politickej elity. Podľa tvrdenia Mudroňa Deák odpovedal Justhovi, že „*Keď človek musí, to i umre. Žiadosť Slovákov je naša smrť. Zakiaľ nebudeme musieť, v tých žiadostiach nepovoľíme.*“⁴⁸ Či to Deák skutočne napísal, nevieme podoprieť žiadnym iným prameňom, je však isté, že celá maďarská politická elita chápala túto otázku v tomto zmysle. Žiadosť o

⁴³ *Főrendiházi napló* 1861, 1. zv., zasadnutie č. VIII., 20. júna 1861, s. 125.

⁴⁴ *Reform*, roč. 6, 16. júna 1874, č. 164.

⁴⁵ MUDROŇ 1915, s. 152.

⁴⁶ *Národné noviny*, roč. 3, 23. mája 1872, č. 60

⁴⁷ Justhov starý priateľ, Hurban, v každom prípade túto argumentáciu akceptoval. V liste svojej manželke dost' neutrálne oznamuje, že „*Révay s nami nepríde, Justh je chorý a Szentiványi tu nie je*“. Cituje WINKLER, Tomáš. *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Bratislava : Tatran, 1982, s. 211.

⁴⁸ MUDROŇ 1915, s. 152.

vytvorenie slovenského Okolia pre nich znamenala šok, veď kým samostatnosť Sedmo-hradska alebo srbskej Vojvodiny malo stáročnú tradíciu, Slováckmi obývané územia neznamenal v mysliach maďarských politikov nikdy samostatnú jednotku v rámci krajiny. Okolie v nich premietalo (hrôzostrašný) obraz zvnútra vychádzajúceho, tamojšími obyvateľmi požadovaného rozdelenia. Z memoárov Fridricha Podmaniczského vieme, že vodcovia Rezolučnej strany,⁴⁹ ktorá mala v sneme väčšinu, sa práve pre žiadosti národných kongresov, a pravdepodobne v prvom rade práve pre slovenské memorandové hnutie, rozhodli pre svoje prehlasovanie.⁵⁰

Odpoveďou na memorandum bolo petičné hnutie, ktoré síce vyzeralo ako spontánne, ale bezpochyby bolo centrálné riadené (pravdepodobne z peštianskeho kasína snemových poslancov).⁵¹ Na základe neformálneho centrálného rozhodnutia začalo úradníctvo hornouhorských stolíc vyrábať petície a výzvy, v ktorých sa dané stolice a ich zástupcovia, ktorých materinskou rečou bola často slovenčina, striktne ohradili voči martinskému memorandu. Podžupani a slúžni pracovali usilovne, protimemorandové petície, rozhodnutia a vyjadrenia v priebehu niekoľkých dní zaplavili parlament i redakcie novín v hlavnom meste, a boli také rýchle, že dorazili do Pešti skôr, ako memorandová delegácia.

V centre protestov stálo jednoznačne vytvorenie hornouhorského slovanského dištriktu, zatiaľ čo na úlohu Justhovcov nijak zvlášť nereflektovali. Dokonca ich ani neoznačili za zradcov, a to, že boli prítomní v Turčianskom Sv. Martine, sa vo všeobecnosti ani nespomínalo.⁵² To môže poukazovať na to, že Justhovci po silnom a dost' rozhodnom neformálnom tlaku zo strany maďarskej politickej elity⁵³ veľmi rýchlo a rozhodne ustúpili od reprezentovania memoranda. Na to poukazuje aj skutočnosť, že na prvom nasledujúcom stoličnom zhromaždení Révay a Justh prerušili vedenie zápisnice v slovenskom jazyku, pričom ho práve oni v predchádzajúcom roku v Turčianskej stolici zaviedli.⁵⁴

⁴⁹ Politické zoskupenie, tzv. Határozati párt (Rezolučná strana), vzniklo a pôsobilo na uhorskom sneme v r. 1861.

⁵⁰ Bližšie o tom pozri SOMOGYI, Éva. *Abszolutizmus és kiegyezés 1849 – 1867*. Budapest : Gondolat, 1981, s. 153-154.

⁵¹ DAXNER 1958, s. 174-175.

⁵² Napríklad v proteste, uverejnenom v *Pesti Napló*, nie je ani naznačená prítomnosť maďarských politikov. *Pesti Napló*, roč. 12, 4. júla 1861, č. 151; *Pesti Napló*, roč. 12, 27. júna 1861, č. 146.

⁵³ Nielen reakcia Deákovcov bola odmietavá: napríklad prvý podžupan Hontianskej stolice sa ešte pred zhromaždením, 3. júna, razantne obrátil na turčianskeho prvého podžupana s otázkami ohľadne plánovaných rokovaní, a dopredu vyjadril svoje obavy, že „chystá sa ďalší atentát proti našej ústave a zákonom“. Pál Rajner turčianskemu prvému podžupanovi, 3. 6. 1861. MV SR Štátny archív Bytča, Turčianska stolica, podžupanské spisy, 1860 – 1861, sp. č. 2814 - 2815, šk. č. 1038.

⁵⁴ *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 1, 11. novembra 1861, č. 60. Justhovo rozhodnutie plasticky dokladajú dve litografie s politickou témou, v pozadí ktorých je celkom náhodou na oboch Reťazový most (Lánchíd). Litograf z Lipska, R. Weibezahl vytvoril roku 1862 (kompiláciou samostatných portrétov a peštianskej pohľadnice) „skupinový obraz“ memorandových vyslancov, ktorí roku 1861 prišli do Pešti (ĎURIŠKA, Zdenko. **Samuel Pálka, zabudnutý člen memorandovej delegácie**. In CABADAJ, Peter (ed.). *150. výročie Memoranda národa slovenského (1861-2011)*. Zborník z odborného seminára. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 32.) Jozef Marastoni zas roku 1872 nakreslil na štylizovanom obraze (taktiež s Reťazovým mostom v pozadí) najdôležitejších aktérov snemov z rokov 1869 až 1872. (BASICS, Beatrix.

* * *

História Memoranda, neúspech sprostredkovateľského (presnejšie: reintegračného) pokusu Justhovcov poukazuje na to, že roku 1861 sa obe národné elity neboli schopné dohodnúť ani za najideálnejších podmienok na „spoločnom minime“ spolupráce: v tom čase boli už predstavy ideovo-politických vodcov oboch národných komunít o ich minulosti a budúcnosti nezlučiteľné. Justhovci, cítiac túto situáciu (ktorá ich inak zastihla dosť nečakane), preto ustúpili od reprezentovania memoranda. Potom už ani jeden z nich verejne pred celou krajinou nepriznal slovenské vrstvy svojej identity.⁵⁵ To všetko sa však, prirodzene, najviac dotýkalo slovenského národného hnutia. Na pochopenie stačí, ak si zalistujeme napríklad v letných či jesenných číslach humoristického časopisu *Černokňažník* z roku 1861, ktorý redigoval Viliam Paulíny-Tóth. Časopis, ktorý vtedy ešte vychádzal v týždennej periodicite, sa počas niekoľkých mesiacov zaoberal vo svojich karikatúrach výlučne „zradou“ Justhovcov, raz znázorňujúc troch šľachticov Justha, Révayho a Szentiványiho ako biblických troch kráľov, inokedy bol Justh znázornený s ľadovým obkladom na hlave ako Peter, ktorý zaprel Ježiša, ale môžeme vidieť aj taký obrázok, kde slovenský drotár drôtuje ústa jedného šľachtica.⁵⁶ Tieto obrazy úplne prekryli jedinečný reintegračný pokus Justhovcov v rámci maďarsko-slovenských vzťahov v 19. storočí.

Cituj:

DEMMEĽ, József. Príbeh jedného hlavybôľu. Jozef Justh a martinské memorandum. In *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 2. ISSN 1337-6861.

...

József Demmel, PhD. je vedeckým pracovníkom Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, ktorý sídli v Békešskej Čabe. Špecializuje sa na proces formovania národov v 19. storočí v kontexte Uhorska, s dôrazom na slovensko – maďarské vzťahy. Je autorom publikácií „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...“ *Tanulmányok a szlovák történelemről a 19. századi Magyarországon.* (Pozsony : Kalligram, 2009); *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon.* (Pozsony : Kalligram, 2011); „ale i tá láska ostala len platonickou“. *Súkromný život Ludovíta Štúra.* (In *OS – Občianska spoločnosť*, 3/2011) a editorom výberu z prác Ľ. Štúra, B. Grünwalda a M. Mudroňa: *Ludovít Štúr: A szlovák és a jövő világa. Válogatott írásk és beszédek.* Ed. Demmel József. (Pozsony, Kalligram, 2012); Grünwald Béla – Mudrony Mihály: *A Felvidék.* Ed.: Demmel József – Kocsis Aranka (Pozsony : Kalligram, 2011).

Három emléklap az 1870-es évekből. In *Tanulmányok Budapest múltjából. 27. sz. Egy nagyváros születése: Pest, Buda, Óbuda az egyesítés idején.* Budapest : BTM, 1998, s. 187-188). Na prvom obraze môžeme vidieť Jozefa Miloslava Hurbana, Štefana Marka Daxnera, Jána Francisciho, Viliama Paulíny-Tótha a Pavla Mudroňa, na druhom okrem iných Ferenca Deáka, Júliusa Andrásyho, Pála Somssicha, Józsefa Szlávyho, Menyérta Lónyayho a Istvána Gorove. Fakt, že Justh je len na jednom z obrazov, v spoločnosti Deáka, plasticky vykresľuje jeho rozhodnutie z roku 1861. Keď bol prinútený, jednoznačne deklaroval, že sa stavia na stranu maďarskej elity, a nie na stranu Hurbana a Daxnera.

⁵⁵ Zároveň sa však na stoličnej úrovni všetci traja menovaní šľachtici snažili túto úlohu ďalej zastávať (Justh a Révay v Turci, Szentiványi v Liptove), čo bolo pre zachovanie ich regionálneho politického zájmu bezpodmienečne potrebné.

⁵⁶ *Černokňažník*: roč. 1, 26. júla 1861, č. 21; roč. 1, 9. augusta 1861, č. 23; roč. 1, 13. septembra 1861, č. 27; roč. 1, 20. septembra 1861, č. 28; roč. 1, 27. septembra 1861, č. 29; roč. 1, 18. októbra 1861, č. 32; roč. 1, 25. októbra 1861, č. 33; roč. 1, 1. novembra 1861, č. 34.